

Anna Barbara Kisiel-Łowczyc

Globalizacja a związki kapitałowe państw bałtyckich

International Journal of Management and Economics 10, 100-114

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Barbara Kisiel-Łowczyc
Uniwersytet Gdański

GLOBALIZACJA A ZWIĄZKI KAPITAŁOWE PAŃSTW BAŁTYCKICH¹

Globalizacja jest niewątpliwie jednym z najbardziej aktualnych, dominujących problemów współczesności. Jednym z przejawów przyspieszenia globalizacji gospodarki światowej w latach 90. są rosnące dynamicznie i systematycznie bezpośrednie inwestycje zagraniczne – BIZ² (por. tab. 1). Rozwój i rozmiary tego zjawiska zostały zintensyfikowane przez procesy liberalizacji (regionalne i globalne) oraz deregulacji. W ten sposób narasta współzależność świata, maleje znaczenie granic państwowych, wzrasta liczba i przewagi konkurencyjne podmiotów gospodarczych funkcjonujących w sposób niekontrolowany przez państwa narodowe.³

Głównymi aktorami globalizacji międzynarodowej działalności ekonomicznej są korporacje transnarodowe (KTN), które przez bezpośrednie inwestycje zagraniczne realizują swe strategie uzyskania przewag konkurencyjnych. Międzynarodowy zakres i zintegrowany charakter działań KTN wywołuje ścisłą współzależność między integracją korporacyjną a integracją regionalną i ogólnosiwiatową.

Od połowy lat 80. globalizacyjną aktywność KTN dynamizował proces liberalizacji poprzednich, często restrykcyjnych wobec BIZ, polityk ekonomicznych, w który zaangażowały się zdecydowanie rządy narodowe, kreując atrakcyjne dla zagranicznych inwestorów warunki podejmowania decyzji. Intensywność i trwałość tych zmian w latach 90. ilustruje tabela 1.

Tabela 1. Zmiany narodowych legislacji dotyczących BIZ w latach 1991-1998

Wyszczególnienie	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Liczba krajów, które zmieniły legislacje	35	43	57	49	64	65	76	60
Liczba zmian ogółem	82	79	102	110	112	114	151	145
z czego na:								
korzystniejsze dla BIZ ^a	80	79	101	108	106	98	135	136
mniej korzystne dla BIZ ^b	2	-	1	2	6	16	16	9

^a Liberalizacja, wzmacnianie funkcjonowania rynku; wprowadzenie zachęt do inwestowania.

^b Wzrost kontroli, redukcja bodźców.

Tabela 2. Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do państw bałtyckich w latach 1985-98 (mln USD)

Lata	1985-1990 (średnia)	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Świat	141 930	158 936	175 841	217 559	242 999	331 189	337 550	400 486	643 879
Kraje rozwinięte	116 744	114 792	120 294	138 887	141 503	211 465	195 393	233 115	460 431
Europa Zachodnia	55 625	81 627	85 861	83 979	78 417	122 779	99 954	114 857	237 425
Unia Europejska	52 685	78 777	83 793	80 935	71 580	116 792	92 398	108 172	230 009
Kraje bałtyckie	5 166	11 674	6 274	12 848	20 325	42 071	15 865	29 034	69 663
<i>Udział w światowym odpływie BIZ</i>	3,6%	7,6%	3,6%	6,0%	8,4%	12,7%	4,7%	7,2%	10,8%
Dania	514	1 553	1 017	1 713	5 006	4 139	773	2 570	6 623
Finlandia	427	-233	407	864	1 577	1 063	1 109	1 543	11 115
Niemcy	2 338	4 110	2 640	1 911	1 790	13 448	- 2 721	- 195	19 877
Norwegia	597	-398	716	2 003	2 736	2 392	3 960	3 181	3 597
Szwecja	1 264	6 351	- 5	3 705	6 241	14 939	5 492	9 659	19 358
Estonia	82	162	215	202	150	262	581
Łotwa	29	45	214	180	152	418	274
Litwa	10	30	31	73	152	355	926
Polska	26	291	678	1 715	1 875	3 659	4 498	5 000	5 129
Rosja	700	700	640	1 976	2 452	6 241	2 183

.. = brak danych

Źródło: World Investment Report 1998 i 1999. Geneva 1998 i 1999.

Działania liberalizacyjne rządów narodowych uzupełniane i wzmacniane są przez podobne inicjatywy międzynarodowe zmierzające bezpośrednio do ochrony inwestycji i traktatowego, stymulującego oddziaływania na uregulowania, także na różnorodne aspekty BIZ. Międzynarodowe uregulowania to głównie szeroka sieć 1726 (w końcu 1998 r.) bilateralnych porozumień (w tym 39% dotyczy krajów rozwijających się, 2% krajów Europy Środkowo-Wschodniej, a 7% relacji kraje ESW – kraje rozwinięte). Porozumienia te, tradycyjnie postrzegane jako instrumenty sygnalizujące korporacjom transnarodowym (KTN) otwartość krajów dla BIZ, stanowiły swoistą zachętę dla zagranicznych inwestorów; wskazywały także na gotowość tych krajów do przystąpienia do ogólnych międzynarodowych porozumień inwestycyjnych (obejmujących m. in. narodowe traktowanie, ochronę środowiska, bezpieczeństwo).

Wzrosła też liczba porozumień o unikaniu podwójnego opodatkowania: z 1792 porozumień w 1997 r. do 1871 w 1998 r., co w strukturze grup krajów rozłożyło się następująco: 33% ogółu porozumień o unikaniu podwójnego opodatkowania zawarły kraje rozwijające się z krajami rozwiniętymi, 22% kraje rozwijające się między sobą, po 15% przypadło odpowiednio na porozumienia krajów ESW z krajami rozwiniętymi i tyle samo w relacji ESW – kraje rozwijające się, po 8% w grupie krajów rozwiniętych oraz w grupie krajów ESW.

Promocja bezpośrednich inwestycji zagranicznych jest tym obszarem, w którym działania rządów są szczególnie widoczne i ważne. Wzrasta ostatnio liczba zachęt: wzmacnia się istniejące (głównie fiskalne), oraz wprowadza nowe środki. Powstanie agencji promujących inwestycje i specjalnych udogodnień w formie np. specjalnych stref produkcyjno-eksportowych lub stref wolnego handlu i inwestycji (istnieje ich ponad 800 w 102 krajach⁴) zwiększa atrakcyjność krajów jako potencjalnych miejsc lokat kapitałowych.

W latach 90. większego znaczenia nabrały regionalne i wielostronne negocjacje dotyczące ustalania reguł rozwoju bezpośrednich inwestycji zagranicznych, w wielu aspektach, w powiązaniu z integracją regionalną i globalną. Coraz częściej, oczywiście w różnym zakresie i stopniu, porozumienia liberalizujące handel towarami i usługami zawierają postanowienia odnoszące się do bezpośrednich inwestycji zagranicznych. **W Azji:**

- Kraje ASEAN, w 1998 r. uzgodniły Framework Agreement on the ASEAN Investment Area (AIA), aby zbudować konkurencyjny inwestycyjny obszar wewnątrz ASEAN z bardziej liberalnym i przejrzystym środowiskiem dla BIZ.

- Kraje SAARC (South Asian Association for Regional Cooperation) w 1999 r. postanowiły wprowadzić intraregionalne środki promocji BIZ.

- Bangladesz, India, Myanmar, Sri Lanka, Tajlandia w Economic Cooperation (BIMSTEC) Business Forum, w 1998 r. przyjęły współpracę inwestycyjną jako jeden z ważniejszych celów działalności.

W Afryce:

- Kraje Central African Economic Community and Monetary Union (CEMAC) w latach 1998–1999 opracowały Wspólnotową Kartę Inwestycyjną
- Kraje West African Economic and Monetary Union (UEMOA) wprowadziły w 1999 r. Wspólnotowy Kodeks Inwestycyjny.

W Ameryce:

- W negocjacjach nt. tworzenia Free Trade Area of the Americas (FTAA) rozpoczętych w 1998 r. przewiduje się odrębny rozdział poświęcony inwestycjom, co koresponduje z istniejącymi strukturami porozumień, na których bazują obecnie ugrupowania regionalne w Ameryce Środkowej i Południowej.

W Europie:

- Parlament Europejski przyjął 15 stycznia 1999 r. EU Code of Conduct for European Enterprises Operating in Developing Countries.
- V Konwencja między UE i AKP, do 2020 r., podpisana 23 czerwca 2000 r. zawiera rozdział promujący BIZ.
- Porozumienia o stowarzyszeniu z UE krajów EŚW (układ europejski) i Płn. Afryki (deklaracja barcelońska) łączą liberalizację handlu i przepływów kapitałowych.

Odrębne i szczególne miejsce w rozwoju porozumień tworzących sprzyjające środowisko i wiele inicjatyw związanych z tworzeniem uregulowań i liberalizacji przepływów kapitałowych zajmuje OECD, w tym kontrowersyjny MAI. W skali globalnej instytucjonalizacja wielorakich problemów związanych z BIZ jest obecnie wpisana w programy priorytetowe działalności światowych instytucji i organizacji nie tylko tradycyjnie gospodarczych (MFW i WTO oraz UNCTAD i UNIDO). Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO) przyjęła w 1998 r. Deklarację Zasad dotyczących TNK i ich polityki społecznej (m. in. bazowe, minimalne standardy zatrudnienia i stosunki pracy zagranicznych inwestorów). Międzynarodowa Izba Handlowa (ICC) w 1999 r. zamieściła w swych strategicznych priorytetach ochronę i liberalizację BIZ. Związek Konfederacji Przemysłowych i Pracodawców Europy (UNICE) w 1999 r. oficjalnie poparł potrzebę ustalenia globalnych zasad BIZ: niedyskryminacji, przejrzystości, stabilności i liberalizacji, w kontekście przyszłych negocjacji WTO.

W końcu XX w. koordynacja polityk wobec BIZ (narodowych, regionalnych, globalnej) stała się jednym z najważniejszych celów międzynarodowych i globalnych organizacji, tworząc rodzaj szczególnej, instytucjonalnej sieci współzależności o zasięgu globalnym. O społecznym kontekście BIZ w globalnej gospodarce w XXI wieku mówił sekretarz generalny ONZ Kofi A. Annan na światowym forum gospodarczym w Davos 31 stycznia 1999 r., wymieniając zasady oparte na:

- Uniwersalnej Deklaracji Praw Człowieka
- Deklaracji o fundamentalnych zasadach i prawach pracy (ILO)

- Deklaracji z Rio (UN Conference on Environment and Development, z 1992 r.).

Region Morza Bałtyckiego (RMB) jest znaczącym w świecie odbiorcą i eksporterem BIZ. Do państw tego regionu łącznie napływało w okresie lat 1991-1998 średniorocznie prawie 8% światowych inwestycji (w r. 1992 tylko 3,6%, w r. 1995, roku rozszerzenia UE m. in. o Finlandię i Szwecję aż 12,7% i 10,8% w r. 1998). Jednak dystrybucja inwestycji pomiędzy państwa bałtyckie była i mimo zdecydowanie dynamicznych pozytywnych zmian w regionie jest nadal drastycznie nierównomierna (tab. 2). Wyraźne i głębokie analogie w tym względzie występują między strukturami geograficznymi handlu bałtyckiego i bałtyckimi przepływami BIZ. Ekonomiczne podzielenie państw RMB na rozwinięty Bałtyk Zachodni i transformujące się gospodarki Bałtyku Wschodniego wyjaśnia ograniczone możliwości absorpcyjne i relatywnie niewielką, określoną i sektoralną atrakcyjność dla zagranicznych inwestorów tych ostatnich państw.

Główne przepływy BIZ, wyrażone w wielkościach absolutnych, dokonują się między inwestorami z rozwiniętych państw bałtyckich, które są już członkami UE, a USA i Japonią. Największym bałtyckim odbiorcą BIZ była w całym badanym okresie Szwecja z rekordowym w 1995 r., 35,5-procentowym udziałem w napływie BIZ w RMB i 28-procentowym w roku 1998; kolejną pozycję zajmują Niemcy z 32-procentowym udziałem w 1995 r. i 28-procentowym w roku 1998, dalej Dania, Norwegia, Finlandia (tab. 2).

Dla transformujących się gospodarek Bałtyku Wschodniego BIZ są ważnym czynnikiem determinującym zmiany systemowe bazujące na prywatyzacji przy bardzo ograniczonej podaży narodowego kapitału z jednej strony i konieczności równoczesnej kosztownej restrukturyzacji gospodarki z drugiej. BIZ powinny wносить istotne dla rozwoju ekonomicznego tych państw elementy: nowoczesne technologie i nowe metody zarządzania, lepsze, efektywniejsze zarządzanie zasobami ludzkimi umożliwiające modernizację i poprawę konkurencyjności. Podnoszenie kwalifikacji i jakości wyrobów firm zagranicznych może wpłynąć na inne firmy w regionie / sektorze gospodarki, wymuszając nowe standardy jakości, kreując popyt na nowe towary i usługi, (np. biznesowe) oraz produkcję proeksportową. BIZ mogą przyczynić się do wzrostu efektywności sektora prywatnego i rozwoju infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej, niezbędnej dla dalszego wzrostu gospodarczego i jej integracji z gospodarką światową.⁵

Powyższa swoista lista oczekiwań krajów – potencjalnych importerów BIZ zestawiona z listą motywów podejmowania decyzji ewentualnych przyszłych inwestorów w EŚW ilustruje skalę ogromu różnic między stronami decyzji inwestycyjnych. W badaniach empirycznych, które przeprowadziły agencje ds. BIZ w państwach EŚW na początku 1998 r., respondenci⁶ odpowiadali na pytania o możliwości zwiększenia atrakcyjności swych krajów dla BIZ i absorpcji BIZ w latach 1993-97 (rezultaty badań prezentuje tab. 3). W porównaniu z raportem

naukowców z ETLA⁷ determinanty wymienione w tabeli 3, mimo pewnych analogii, są bardziej pragmatyczne, co jest ich niewątpliwą zaletą.

Tabela 3. Determinanty napływu BIZ do państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1993-97 (liczba odpowiedzi)

Czynniki	Wspomagający ^a	Utrudniający ^b
Czynniki ekonomiczne		
koszt pracy	13	–
kwalfikacje	12	1
perspektywy integracji	7	1
rozmiar rynku	2	8
wzrost rynku	2	3
zasoby naturalne	1	5
kwalfikacje menedżerskie	1	1
fizyczna infrastruktura	1	4
finansowa infrastruktura	1	3
dostęp do rynku Rosji	–	1
przemysł. (<i>niche industries</i>)	–	1
Czynniki polityczne		
stabilność makroekonomiczna	9	1
wymienialność waluty	5	–
strategie prywatyzacji	4	3
dojrzałość lokalnych firm	3	2
możliwości ekonomicznej rekonstrukcji	3	3
postęp prywatyzacji	2	2
bilateralne porozumienia inwestycyjne	1	2
stabilność legislacyjna	–	5
restrukturyzacja firm	–	3
Ułatwienia dla biznesu		
podmiotowa bliskość inwestorów	11	–
informacje	3	5
środowisko (otoczenie) polityczne	3	2
image kraju	1	8
bodźce finansowe	1	8
bodźce rynkowe	1	3
rejestracja firm	1	4

^a Liczba respondentów, którzy oceniają ten czynnik jako wspomagający BIZ.

^b Liczba respondentów, którzy oceniają ten czynnik jako utrudniający BIZ.

Respondenci wskazywali 6 czynników w ich opinii najbardziej sprzyjających i 6 będących największymi przeszkodami w realizacji potencjalnych BIZ.

Źródło: World Investment Report 1998, Geneva 1998, s. 286.

Napływ BIZ do państw bałtyckich w okresie transformacji, stosunkowo dynamiczny od 1993 r., dowodzi, że korzyści KTN były wystarczająco przekonujące do podjęcia decyzji inwestycyjnych, mimo występowania barier (por. tab. 2). W 1997 r. największe inwestycje przyciągnęła Rosja, jednak kryzys w roku następnym spowodował spadek ich napływu w 1998 r.

Najwięksi zagraniczni inwestorzy w krajach bałtyckich przeprowadzających transformację w latach 1996-97 pochodzą z krajów UE i USA (analogie struktury geograficznej do bałtyckiej wymiany towarowej), co jest szczególnie wyraźne w Rosji, Polsce i na Litwie⁸. W latach 1996-97 Finlandia była największym inwestorem w Estonii⁹, a Dania na Łotwie¹⁰, podczas gdy Szwecja drugim pod względem wielkości inwestorem zarówno w Estonii, jak i na Litwie. Rosja należała do czołowych inwestorów na Łotwie i w Estonii (analogicznie do struktur geograficznych handlu państw BFTA z Rosją). Napływ BIZ z państw Bałtyku Zachodniego łącznie największy był w tych latach do Estonii: stanowił blisko 73% wszystkich BIZ, zaś z państw UE – 94,5%; najmniejszy zaś do Rosji – zaledwie 4,4% (z UE 29%). Blisko połowa BIZ alokowanych do Polski w latach 1996-97 pochodziła z UE, w tym 16% z państw bałtyckich Unii. Łotewski import BIZ z UE sięgał 82% w latach 1996-97, z RMB 55%; odpowiednie wielkości dla Litwy to blisko 75%, i 39%. Związki gospodarcze państw BFTA z RMB są jednakowo silne kapitałowo i handlowo.

Największy udział kapitałowy miały w roku 1998 TNK z państw członkowskich UE: od 77% w Estonii i Polsce do 22% w Rosji (USA – 30%). Najsilniejsze związki kapitałowe z państwami Skandynawii ma Estonia (67%), najsłabsze, mierzone udziałem w zasobach inwestycyjnych, Rosja (13%), zaś pozostałe państwa: Litwa – 52%, Łotwa – 35%, Polska – 29%.

Wzrost udziału napływu BIZ od 1993 r. po załamaniu koniunktury w roku 1992, można powiązać z decyzjami o rozszerzeniu Wspólnot, co nastąpiło w 1995 r. Układ Europejski, dający status stowarzyszeniowy państwom EŚW i tworzący podstawy przyszłej paneuropejskiej strefy wolnego handlu, zmienił układ barier handlowych także w obszarze regionu Morza Bałtyckiego, co zainteresowało korporacje transnarodowe, również spoza Europy. Stąd wśród największych inwestorów w państwach bałtyckich w okresie transformacji są m. in. korporacje z USA, Korei Płd., Kanady. Połączenie transformacji opartej na prywatyzacji z bliskością ogromnego rynku UE z jednej strony, zaś Rosji z drugiej to atuty dostatecznie interesujące dla BIZ i KTN.

Naturalną konsekwencją przedstawionych wyżej przepływów kapitałowych w gospodarce światowej i w regionie Morza Bałtyckiego jest struktura zasobów BIZ (skumulowane wartości), skoncentrowanych głównie w państwach zachodniego Bałtyku. Dynamika przyrostu zasobów BIZ jest szczególnie wysoka od roku 1995, choć udział w światowych zasobach wszystkich państw bałtyckich łącznie jest prawie stabilny. Geograficzna struktura skumulowanych zasobów BIZ w re-

gionie bałtyckim i udziały w nich poszczególnych państw prawie dokładnie odwzorowują kierunki przepływów kapitałów i strumienie handlu między nimi.

Jeżeli układ skumulowanych inwestycji ilustruje strukturę międzynarodowej produkcji, to bieżące przepływy inwestycji wskazują na zmiany zachodzące w jej strukturze. Skokowe przyrosty napływów bieżących BIZ do bałtyckich państw transformacji (15% w 1995 r., 46% w 1996 r. i 42% w 1997 r.), przekładają się na odpowiednie przyrosty wartości skumulowanych: w 1995 r. było to 6%, w 1996 – 8%, w 1997 r. – 12%, w 1998 r. – 13%. Wielkości te są istotnym wskaźnikiem kierunku ewolucji międzynarodowej produkcji i wzrostu i aktywności gospodarczej generalnie w regionie Morza Bałtyckiego, odzwierciedlają ponadto specyficzne korzyści lokalizacyjne krajów transformacji (napływ BIZ) i specyficzne przewagi własnościowe KTN.

Przepływy BIZ między bałtyckimi państwami transformującymi się są bardzo umiarkowane, ale rosyjscy inwestorzy uważają Litwę, Łotwę i Estonię za interesujące i atrakcyjne miejsce lokalizacji kapitału. Analitycy wskazują nadal na silne związki handlowe z Rosją oraz duży udział mniejszości rosyjskiej o wysokich kwalifikacjach zaangażowanej w prywatyzację, biznes, akumulację kapitału i generowanie transformacji (na Łotwie 34% ludności to mniejszość rosyjska, 30% w Estonii, 9% na Litwie).

Tabela 4. Znaczenie BIZ dla transformujących się państw bałtyckich w 1997 r.

Kraj	Napływ BIZ per capita w USD	Napływ BIZ jako % globalnych inwestycji	Zasoby BIZ jako % PKB
Estonia	178	21,5	24,5
Łotwa	208	48,8	23,0
Litwa	96	..	10,9
Polska	127	17,1	11,6
Rosja	4	7,2	3,2

.. brak danych

Źródło: Obliczenia własne na podstawie WIR '99.

Znaczenie BIZ dla gospodarek państw bałtyckich w okresie transformacji określają syntetycznie wskaźniki zawarte w tabeli 4. O roli BIZ w gospodarce świadczą ich udział w produkcji krajowym brutto. Jest on różny w poszczególnych państwach, ale ma tendencję wzrostową z wyjątkiem Rosji. Rosnący udział BIZ w PKB oznacza rosnący stopień uzależnienia poszczególnych gospodarek od tego typu środków. Inwestycje zagraniczne są ważnym zewnętrznym środkiem wspierającym rozwój gospodarczy tych państw, choć nie podstawowym. Powinny one występować równoległe z innymi, takimi jak kapitał, nowe technologie, eduka-

cja, informacja. Dotychczas najmniejsze znaczenie BIZ mają dla gospodarki rosyjskiej, największe zaś dla estońskiej.

Udział BIZ w PKB Estonii oraz Łotwy był najbardziej dynamiczny w okresie 1995-1997 (do blisko 1/5 w wypadku Estonii i z 10,5% do 23% w wypadku Łotwy). Jeżeli porównać dynamikę tych zmian z przyrostem PKB i potencjałem gospodarczym Estonii i Łotwy, tylko w pierwszym przypadku istnieje korelacja dodatnia (dynamika wzrostu gospodarczego). Umiarkowany wzrost udziału BIZ w PKB w tych latach Polsce (7,2%, 11%, 11,6%) nie jest proporcjonalny do dynamiki dodatnich zmian innych polskich makrowskaźników w tym okresie. Podobne było tempo wzrostu udziału BIZ w PKB na Litwie (2,4%, 4%, 10%). Dla porównania średnia światowa udziału BIZ w PKB w 1996 r. wynosiła 10%.

Informacje o udziale napływających BIZ w globalnych inwestycjach państw Wschodniego Bałtyku w latach 1994-97, choć niekompletne, potwierdzają czołową pozycję Estonii, dynamiczny wzrost napływu zagranicznych inwestycji bieżących w relacji do globalnych inwestycji w Polsce i umiarkowany wzrost przy bardzo niskim udziale BIZ w inwestycjach w Rosji (średnia dla świata wynosiła 5,3% w 1997 r., dla Europy Zachodniej 6,1%).

Brak porównywalnych statystyk dotyczących struktury BIZ napływających do państw Bałtyku Wschodniego nie pozwala na określenie, jaki procent tych kapitałów stanowią kapitały krótkookresowe (o zabarwieniu spekulacyjnym) a jaki kapitały o długookresowym zaangażowaniu. Decyduje o tym polityka kursowa: odchodzenie kursu realnego od nominalnego stymuluje napływ kapitału spekulacyjnego, który może być wycofany w każdym momencie, sprzyjając destabilizacji gospodarki, co było główną przyczyną ostatnich kryzysów w gospodarkach krajów Ameryki Łacińskiej i Azji.

Ważne są nie tylko rozmiary BIZ, ale także branże i dziedziny, które przyciągają obcy kapitał, jak również to, czy wprowadza on nowe technologie lub rozwiązania w zakresie zarządzania.

Korzyści, jakie mogą uzyskać kraje przyjmujące BIZ, wiążą się z napływem wysoce produktywnego kapitału, technologii i umiejętności, które w sposób bezpośredni wpływają na wydajność, a pośrednio – na rozwój lokalnej gospodarki. KTN poprzez BIZ mogą oddziaływać na strukturę przemysłową i przestrzenną, a także na rynki czynników produkcji (szczególnie na rynek pracy) i restrukturyzację. Nie można jednak oczekiwać, że gospodarki transformujące przyjmujące BIZ, rozwiną konkurencyjne w skali międzynarodowej firmy, które pociągną za sobą wszystkie wymienione wyżej pozytywne skutki BIZ w całym przemyśle równocześnie. Możliwe jest, jak wskazują przykłady niektórych BIZ w państwach Europy Środkowo-Wschodniej, rozwinięcie dynamicznych korzyści komparatywnych w ograniczonej liczbie branż, w oparciu o na wewnątrzsektorową specjalizację przy promocyjnej polityce państwa przyjmującego.

Możliwości wykorzystania BIZ zależą przede wszystkim od sektorów gospodarki, do których napływa kapitał zagraniczny, choć dokonanie wyboru tych dziedzin z punktu widzenia ich przydatności dla ogólnego rozwoju gospodarczego kraju jest trudne. Wybór ten powinien być wynikiem kompromisu między strategią korporacji transnarodowych a priorytetami rozwoju kraju przyjmującego BIZ.

Struktura gałęziowa BIZ w państwach Bałtyku Wschodniego (tab. 5) charakteryzuje się niewielkim zaangażowaniem w sektor I (rolnictwo i przemysł wydobywczy). Dla przykładu zaangażowanie BIZ w wydobycie ropy i gazu stanowiło w 1997 r. 6,6% inwestycji realizowanych (nie uwzględniając znacznych zobowiązań inwestycyjnych, których ze względu na niepewną lub zmienną sytuację ekonomiczną, polityczną i prawną nie podjęto). Duże zainteresowanie i zaangażowanie kapitałów zagranicznych związane jest z transportem i przeladunkiem rosyjskiej ropy głównie w portach Łotwy i Estonii; nie jest to oczywiście sektor I lecz III (usługi). W pozostałych państwach Bałtyku Wschodniego nie odnotowuje się zainteresowania BIZ przemysłem wydobywczym.

Tabela 5. Struktura sektorowa skumulowanych zasobów BIZ (*inward stock*) w bałtyckich państwach transformacji w 1998 r. (%)

Sektor	Estonia	Łotwa	Litwa	Polska	Rosja
I	2	1	..	1	13
Rolnictwo		1	..	-	-
Kopalnictwo		-	..	-	13
II		18	25	45	35
Spożywczy		6	..	14	17
Tekstylny		2	..	1	..
Drzewno / papierniczy		3	..	6	5
Chemiczny	1	3	..	10	3
Metalurgiczny	-	2	..	3	9
Maszynowy	30	1	..	2	..
Samochodowy	..	-	..	8	..
III	66	79	67	44	40
Handel	23	16	21	17	12
Hotele / restauracje	1	1	..	-	..
Transport, łączność	10	31	36	3	25
Finanse, bankowość, ubezpieczenia	22	23	10	18	3
Obsługa biznesu	7	4	..	4	1

Objaśnienia: - mniej niż 1%; .. brak informacji.

Źródło: WIR '99.

W rolnictwie KTN rzadko posiadają przewagi własnościowe, które umożliwiłyby osiągnięcie konkurencyjności, bowiem lokalne przepisy dotyczące własności ziemi w państwach Bałtyku Wschodniego wciąż są zbyt restrykcyjne. Warto odnotowania są inwestycje w przemysł leśny w Łotwie i Estonii.

BIZ są stosunkowo silnie skoncentrowane w sektorze II, w przemyśle przetwórczym, a dane w tym zakresie, zwłaszcza dotyczące BIZ opartych na prywatyzacji, są najkompletniejsze¹¹. Najwięcej BIZ w przemyśle (45%) ulokowanych było w Polsce (45%, w tym głównie w przemyśle spożywczym – w przetwórstwie żywności 14%), dalej w Rosji (35%), Estonii (30%), na Litwie (25%), na Łotwie (18%). Zdecydowanie jako miejsce lokalizacji kapitałów przeważa tu przemysł spożywczy (od 17% w Rosji do 6% na Litwie). Nieco mniejszym zainteresowaniem inwestorów zagranicznych cieszy się przemysł lekki, w tym tekstylny-odzieżowy, meblarski, papierniczy, maszynowy, samochodowy.

Struktura branżowa BIZ zmieniała się zdecydowanie i wyraźnie w porównaniu z początkiem lat 90. Stracił na znaczeniu sektor surowcowy, największą dynamikę wykazuje wzrost lokat w sektor usług. Obecnie relatywnie więcej kapitałów lokuje się w usługach niż w sektorze przemysłowym. Wynika to ze zmian strukturalnych indywidualnych gospodarek. Wzrost znaczenia usług jako sektora lokaty kapitału jest pochodną deregulacji rynków narodowych i faktu, iż współcześnie usługi stały się technicznie bardziej skomplikowane, co pozwala na uzyskanie przewagi konkurencyjnej KTN w wybranym segmencie rynku.

Zaangażowanie BIZ w przemysłową restrukturyzację państw Bałtyku Wschodniego określić można uwzględniając poziom rozwoju i konkurencyjność poszczególnych sektorów i przemysłów krajów – inwestorów oraz odpowiednie warunki kraju przyjmującego. W Estonii największym zainteresowaniem inwestorów cieszyły się branże tekstylna i papiernicza, a w usługach – transport i finanse. W latach 1997 i 1998, w związku z prywatyzacją sektora telekomunikacyjnego, wzrosło też znacznie zainteresowanie tym sektorem. Estonia odnosi największe sukcesy w pozyskiwaniu BIZ wśród bałtyckich państw transformacji, głównie dzięki zaawansowaniu reform gospodarczych, stabilności makroekonomicznej i ustawodawstwu przyjaznemu zagranicznym inwestorom.

Na Litwie postępująca stabilizacja gospodarcza i polityczna skutkowałą wzrostem zaangażowania zagranicznego kapitału w przemyśle spożywczym i telekomunikacji. Ta ostatnia branża, której prywatyzacja rozpoczęła się w 1998 r., oraz rafinerie przewidziane do restrukturyzacji w 3-letnim rządowym programie, będą atrakcyjne dla TNK w najbliższych latach.

Mimo poprawy wyników gospodarczych napięcia polityczne i problemy narodowościowe na Łotwie zniechęcały zagranicznych inwestorów. Pod względem liczby wśród inwestorów działających w tym kraju dominowali Rosjanie, pod względem rozmiarów inwestycji – kapitał zachodni. W 1997 r. rozpoczęto prywatyzację dwóch portowych terminali: ropy i chemikaliów, oraz budowę nowego

ropociągu, który dwukrotnie zwiększył zdolności przesyłowe rosyjskiej ropy i pochodnych. Tranzyt i przeladunek rosyjskiej ropy stanowią źródło znacznych dochodów Łotwy i uatrakcyjniają ten dobrze już rozwinięty sektor dla zagranicznych inwestorów.

Rosja w 1997 r. odnotowała wyraźnie skokowe zwiększenie napływu kapitału zagranicznego. Przyczyn tego zjawiska należy szukać w poprawie stanu gospodarki i zwiększeniu wiarygodności kraju, który podpisał oficjalne umowy o restrukturyzacji długów z Klubem Paryskim (kwiecień 1996 r.)¹² i Klubem Londyńskim (październik 1997). Najwięcej środków zaangażowano dotychczas w przemysł – 35% (w tym przemysł spożywczy, paliwowy, drzewny i papierniczy, maszynowy, metalowy, chemiczny). Wysoki udział (25%) odnotowano w transporcie i łączności, co ma bezpośredni związek z przestrzenną strukturą rozdysponowania środków, ich relatywnie niewielkimi rozmiarami w stosunku do ogromnego potencjału Rosji i jej potrzeb inwestycyjnych. I tak, podział inwestycji zagranicznych jest ekstremalnie nierównomierny: około 51% BIZ absorbowała stolica kraju, Obwód Moskiewski 6,8%, St. Petersburg 6,9%.

Jako najważniejsze przeszkody w inwestowaniu w rosyjską gospodarkę, a potrzeby inwestycyjne tej gospodarki są proporcjonalne do obszaru, zagraniczni inwestorzy wymieniają: niestabilność przepisów prawnych (głównie podatkowych), niski stopień przewidywalności warunków działania, ciągle zmiany systemu stymulowania działalności inwestycyjnej. Oczekiwania, że w roku 1998 Rosja wprowadzi regulacje prawne i ustawę o inwestycjach zagranicznych, atrakcyjną dla zagranicznych inwestorów, niestety nie spełniły się. Załamanie gospodarcze w Rosji odczuły gospodarki wszystkich państw powiązanych z nią handlowo i kapitałowo. Wewnętrzna sytuacja polityczna z 2000 r. rokuje dobrze na najbliższą przyszłość. Bogate zasoby naturalne i ogromny rynek wewnętrzny przekonują zagranicznych inwestorów do ponoszenia nawet kosztów niepewności, związanych z lokatami na rynku rosyjskim.

Rozmiary transferów kapitałowych, a zwłaszcza BIZ, pochodzące z bałtyckich państw UE mają dla państw Wschodniego Bałtyku istotne znaczenie wobec nierównowagi bilansu płatniczego, w którym ważną, pogłębiającą się negatywną pozycją jest bilans obrotów bieżących. Skutki rosnącego deficytu handlowego Polski, Litwy, Łotwy, Estonii przy co roku szybszym wzroście importu z UE niż eksportu tych państw do Unii mogą być częściowo złagodzone przez dopływ inwestycji zagranicznych z państw UE. Dlatego m. in. uzasadnione i celowe jest łączne traktowanie przepływów kapitałowych i handlowych między bałtyckimi państwami UE i bałtyckimi państwami transformacji; jedynie Rosja ma bilans zdecydowanie i stabilnie dodatni.

Dobra koordynacja związku między deficytem handlowym i nadwyżką w transferze kapitału może sprzyjać stabilizacji waluty krajowej i działać antyinflacyjnie; natomiast nienadążanie rynku kapitałowego za rynkiem towarowym

może spowodować odwrotny skutek. Taka polityka makrostabilizacyjna działa stymulująco lub hamująco na napływ kapitału z zagranicy.

Proces integracji ekonomicznej wpływa pobudzająco na determinanty BIZ. Większość regionalnych porozumień integracyjnych obejmuje dziś swym zakresem merytorycznym zarówno liberalizację przeszkód w handlu, jak i barier w przepływach kapitału. Oczywiście od zakresu i głębokości integracji zależy stopień harmonizacji polityk i dostosowań systemu regulacji i warunków konkurencji, co jest niezwykle ważne dla firm i ich decyzji inwestycyjnych. Poszerzenie Wspólnot Europejskich o nowe kraje łączy się ze wzrostem BIZ między państwami członkowskimi, co jest konsekwencją reorientacji strategii korporacji z narodowych na regionalną i Wspólnotową. Reakcją korporacji transnarodowych z państw trzecich na pogłębianie integracji europejskiej był napływ BIZ dla utrzymania dotychczasowej pozycji tych firm na rynkach państw UE. Państwa Bałtyku Wschodniego stowarzyszone z UE są w innej sytuacji. Niższy poziom rozwoju gospodarczego nie kreuje jeszcze warunków do powstawania firm zdolnych do absorbowania BIZ i konkutowania na rynku międzynarodowym. Państwa te mają przewagi konkurencyjne, które skłaniają TNK do lokowania BIZ właśnie w nich. Dynamiczny napływ BIZ do państw Bałtyku Wschodniego, zwłaszcza w drugiej połowie lat 90., wskazuje na ścisły związek między postępem w dostosowaniach regulacji gospodarczych do UE i tworzeniem otwartych struktur rynkowych, rozmiarami lokowanych w tych państwach inwestycji.

Zaliczenie Estonii, Polski, Litwy i Łotwy do grupy państw negocjujących wstąpienie do Unii Europejskiej słusznie uważa się za czynnik, który wpływa dynamizująco na napływ BIZ do tych państw. Przyjęcie przez Komisję Europejską na szczycie w Berlinie 26 marca 1999 r. Agendy 2000, obejmującej reformy polityki rolnej i funduszy strukturalnych oraz unijnego budżetu na lata 2000-2006, otwiera drogę do przyjęcia nowych członków, czyli kolejnego poszerzenia Unii.

Przypisy

¹ Szerzej na ten temat patrz: A. B. Kisiel-Łowczyk, *Bałtycka integracja ekonomiczna. Stan i perspektywy do r. 2010*. PWE, Warszawa 2000.

² Bezpośrednia inwestycja zagraniczna (BIZ) to inwestycja dokonana w celu osiągnięcia przez rezydenta jednej gospodarki (inwestora bezpośredniego) długotrwałej korzyści z kapitału zaangażowanego w przedsiębiorstwo będące rezydentem innej gospodarki (przedsiębiorstwo bezpośredniego inwestowania). Por.: *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w Polsce w 1997 r.*, NBP, Warszawa 1998, s. 39.

³ J. Kleer, *Globalizacja gospodarki a integracja regionalna*, w: *Globalizacja gospodarki światowej a integracja regionalna*, Elipsa, Warszawa 1998, s. 18-37.

⁴ WIR 1998, s. 59.

⁵ J. Borsos, M. Erkkilä, Foreign Direct Investment and Trade Flows between the Nordic Countries and the Baltic States, „ETLA Discussion Papers” 1995, No 540, s. 17, oraz J. Borsos, M. Erkkilä, Regional Integration in the Baltic Rim – FDI and Trade – Based Integration in the Triangle of Finland, Estonia and St. Petersburg, „ETLA Discussion Papers” 1995, No 539, s. 20-32.

⁶ Na ankietę odpowiedziało 15 państwowych agencji ds. BIZ z Albanii, Białorusi, Bułgarii, Chorwacji, Republiki Czech, Estonii, Macedonii, Węgier, Litwy, Polski, Mołdawii, Rumunii, Słowacji, Słowenii, Ukrainy.

⁷ I. Hirvensalo, C. Hazley, Barriers to Foreign Direct Investments in the Baltic Sea Region, ETLA, Stockholm 1998, s. 14 oraz U. Kivikari, Foreign Direct Investment: Problems in Deepening the Integration of the Baltic Sea Region, The NEBI Yearbook 1998, Springer 1998, s. 87-97.

⁸ U. Borrmann, D. Plötz, Litauen. Die Rolle des Staates in der Wirtschaft, „HWWA Report”, 176, Hamburg 1998.

⁹ U. Fritsche, D. Lösch, Estland. Die Rolle des Staates in der Wirtschaft, „HWWA Report” 175, Hamburg 1998 i Estonian Economy and European Integration, ed. B. Berg, ETLA, Helsinki 1997, s. 106-108.

¹⁰ K. Bolz, A. Polkowski, Lettland. Die Rolle des Staates in der Wirtschaft, „HWWA Report” 174, Hamburg 1998.

¹¹ Statystyki tu przytoczone bazują na danych Agencji ds. Inwestycji lub banków centralnych państw bałtyckich przyjmujących BIZ.

¹² Od września 1997 r. Rosja została przyjęta na pełnoprawnego członka Klubu Paryskiego jako państwo – wierzyciel.

GLOBALISATION AND CAPITAL UNIONS OF BALTIC COUNTRIES IN THE 90S.

(Abstract)

The processes of liberalisation (both regional and global) and deregulation have intensified the growth and dimensions of Foreign Direct Investment. In effect the mutual dependence of the whole world is increasing, the importance of national boundaries is diminishing, and the number of commercial enterprises operating in an uncontrolled manner is growing.

The main actors in the globalisation of international commercial operations are the trans-national corporations, which through direct foreign investment implement their strategies of gaining a competitive edge. The international scope and integrated character of the operation of these corporations create a strict in-

terdependence between corporate integration, and regional and world-wide integration.

The Baltic Sea Region is a receiver and exporter of world significance of direct foreign investment. In the 1991-98 period an annual average of almost 8% of world investment flowed jointly into the countries of this region. Nevertheless, the distribution of this investment between the Baltic states has been, and continues to be, drastically uneven. There are clear and strong analogies in this respect between the geographical structures of Baltic trade, and Baltic throughput of direct foreign investment. The economic division of Baltic region countries into the developed Western Baltic and the transforming economies of the Eastern Baltic explains the limited absorptive possibilities and relatively small attractiveness for the latter's foreign investors.